

Anna Sutil Pujol

LA DONA EN EL FRANQUISME

TRBALL FI DE GRAU

Dirigit pel Catedràtic Alberto Reig Tapia

Grau en Dret

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona

2016

ÍNDEx

Índex	2
1. Introducció	4
2. Context històric	6
3. Bases ideològiques del Règim franquista	10
3.1. La religió	10
3.2. La família (cónjuge i mare)	13
3.3. El treball	16
3.4. La Secció Femenina de la Falange	20
4. La situació legal de la dona en el franquisme	26
4.1. Mesures de política social	27
4.2. Mesures de política per la família i la dona	33
4.3. Mesures de política educativa	42
5. Inici del Feminisme a Espanya	44
5.1. La dona en el tardofranquisme	44
5.2. Inici de l'alliberació de la dona	46
5.3. El naixement del feminisme en la Transició	48
6. Conclusions	50
7. Bibliografia i Legislació	52

1. INTRODUCCIÓ

Les dones sempre han sigut al llarg del temps, un grup vulnerable que ha anat evolucionant en l'àmbit social, econòmic i polític. També al llarg de la història han hagut de lluitar per la igualtat de gènere i pels seus drets i demostrar que estan capacitades per realitzar qualsevol activitat física o intel·lectual igual que qualsevol home.

A Espanya es va proclamar una dictadura de casi quaranta anys, on el paper de les dones era gairebé nul, existia una societat patriarcal en la qual la dona va ser expulsada de la vida pública.

La motivació de la realització d'aquest treball és principalment saber com vivien les dones sota la dictadura de Franco, l'evolució que van patir durant aquests anys i com van ressorgir en la Transició.

Per començar, situarem els aconteixements en un context històric, i citarem quines eren les bases ideològiques del franquisme, que es tracta del període històric en que centrarem el treball. Veurem quina era la ideologia dins de diferents àmbits: la religió, la família i el treball. Com l'Església tenia una gran influència tan en la vida pública com la privada, i des dels seus orígens reforçava el paper subordinat de la dona. També veurem com era el paper de les dones en la família, el qual estava orientat al matrimoni i a la maternitat i com l'Estat franquista va voler reforçar la família patriarcal, una organització social basada en l'autoritarisme i en la submissió. També veurem quin paper tenien les dones al món laboral, on durant el primer franquisme es van dictar polítiques limitades respecte al treball de les dones, implicant-li's l'accés al mercat laboral. Tot i així existien dones treballadores però se les va intentar allunyar del mercat laboral amb polítiques desincentivadores.

També explicarem què era la Secció Femenina de la Falange i quines funcions tenia. Va ser l'encarregada de la transmissió dels valors morals i polítics dretans del règim. Les afiliades d'aquest grup es van voler fer càrrec de l'educació social, política, i domèstica de totes les dones durant el règim.

Seguidament veurem quina era la situació legal de la dona en aquell moment, analitzarem algunes lleis de diferent naturalesa sobre la dona, en l'àmbit social, familiar i educatiu publicades sota la dictadura de Franco.

Pel que fa a les mesures de política social, analitzarem algunes lleis relatives al treball de la dona, sindicats i tots els drets polítics professionals i de treball que tenien. En les mesures de política per la família i la dona, analitzarem una sèrie de lleis que feien referència a la condició i nacionalitat de la dona casada, al divorci, a l'avortament, l'adulteri, la prostitució, el règim matrimonial i ajudes familiars.

En l'últim punt d'aquest apartat veurem les mesures de política educativa, on analitzarem algunes lleis referides a l'Educació que s'havia d'impartir.

El següent apartat del treball, es tracta de l'inici del Feminisme a Espanya, que es va iniciar al tardofranquisme ja que va ser quan es van començar a experimentar diversos canvis socials que produïen un desenvolupament accelerat que es contraposava directament a la ideologia del règim.

També veurem el moviment d'alliberació de la dona a Espanya que va ser a causa dels canvis socials i de la influència externa. Les dones van començar a lluitar de nou pels seus drets, tot i tenir en contra la política que es va viure durant els últims anys del franquisme.

Per últim veurem com en el període de Transició va existir el renaixement i desenvolupament del feminisme.

Per acabar, conclourem el treball amb una sèrie de reflexions sobre el tema analitzat.

1. CONTEXT HISTÒRIC

El 14 d'abril de 1931 es va proclamar la República a Espanya, la qual va suposar grans conseqüències històriques per a la dona, ja que sota el regne d'Alfons XIII per a elles havia estat un període de sotmetiment. El govern republicà assumeix la responsabilitat de dirigir un país amb la possibilitat de crear un Estat modern. Aquesta república es coneix com la segona república que va durar des del 1931 fins al 1939, que tenia la necessitat de distingir-se de la primera república (1873-1874).

A partir del 1931 les dones tenien el dret simbòlic al sufragi, però al 1936 amb el cop d'Estat, tots aquests progressos van desaparèixer. Van quedar reduïts molts dels drets de la dona, es va crear una política de gènere on hi havia una clara asimetria entre homes i dones.

La guerra civil que va tenir lloc entre el 1936 i el 1939, va ser una de les tragèdies més grans de la història d'Espanya, on va tenir efectes en tota Europa. Aquesta guerra va enfrontar el govern de la Segona República Espanyola, que es tractava d'organitzacions d'esquerres, amb les organitzacions de dretes i una part de l'exèrcit. Aquesta guerra va acabar amb totes les contradiccions socials, polítiques i ideològiques que s'havien generat en la societat en els anys anteriors. Es va desencadenar amb el final de la República, on la dreta espanyola va acabar assumint el poder.¹

El franquisme va ser un règim polític que es va establir oficialment quan va acabar la guerra civil. Es va iniciar l'any 1939 i no va cessar fins l'any 1975 amb la mort del general Francisco Franco, el dictador que va ocupar la facturatge de l'estat durant gairebé 40 anys. Va ser un règim que va trencar totalment amb el sistema polític que hi havia anteriorment, es tractava d'un règim totalment dictatorial i arbitrari que va rebre l'apel·latiu de “franquista”.²

1 PRATS ESTIVILL, José M. (Coord. General). *Historia de España. Segunda Republica y franquismo*. Ed. Instituto Gallach, Barcelona, 1962. Pàg. 2564-2574

2 FONTANA, Josep i VILLARES, Ramón. – DIRECTORES. *Historia de España. La dictadura de Franco (volum 9)* DE RIQUER, Borja. Ed. Crítica/Marcial Pons, Barcelona/Madrid, 2010. Pàg 15 i ss.

Aquest règim tan repressiu en tota la societat espanyola va causar una gran desigualtat i discriminació per a les dones en l'àmbit polític, educatiu i laboral. Amb la configuració del nou Estat hi havia política de gènere, que ja estava present des de la Guerra Civil i es va mantenir sense solució durant els següents anys. El franquisme, igual que altres estats totalitaris i feixistes, utilitza pensaments mítics, és a dir, el catolicisme a més de les lleis. Aquest bàndol nacional va voler redefinir el paper de la dona i la relació entre sexes.³

Un dels primers àmbits que es van tractar va ser el laboral. El *Fuero del Trabajo*, promulgat l'any 1938⁴, establí el disciplinament dels treballadors segons l'estat nacional-sindicalista i corporatiu, i per les dones s'afegia la frase: “*El estado libertará a la mujer casada del taller y de la fábrica*”. Això va provocar un silenciament dels drets laborals i l'obligació de les dones d'estar a la llar.⁵

Per altra banda, el catolicisme tenia un gran paper important en la transmissió dels valors, on el llibre del Gènesis era una referència teològica pel que fa a la definició del que és masculí i el que és femení. El sotmetiment de la dona al home es basava en la interpretació d'aquest llibre, i la dedicació exclusiva a les tasques d'esposa i mare està presa del llibre dels Proverbis i dels Parecs de la Església, on defineixen a la dona com a fràgil, amb necessitat de tutela, sensibilitat, puresa i temptació.⁶

Amb el règim franquista es va desenvolupar una legislació que excloïa a les dones de nombroses activitats, amb l'intent de mantenir-les en rols molt tradicionals. El conjunt de la població ja mancava de drets individuals i polítics propis de la democràcia, però les dones estaven encara més opressives. A partir de l'1 de gener de 1939 es va obligar a donar d'alta a les dones i als homes per separat. Les dones havien de declarar el nom del seu cònjuge, la seva professió, el lloc de treball, salari, etc. A final d'aquest mateix any es va prohibir a les dones que s'inscrivissin com obreres. Només ho podien fer si eren

3 NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora). *Mujeres y hombres en la España franquista: sociedad, economía, política, cultura*. Ed. Complutense, S. A., Madrid, 2003. Pàg. 20

4 Fuero del Trabajo de 9 de març de 1938, modificat per la Llei Orgànica del Estat de 10 de gener de 1967. Boletín Oficial del Estat, 21 d'abril de 1967. Núm 95. Pàg 5255

5 Sobre la legislació laboral sobre les dones en comparació amb altres règims, (citada per VALIENTE FERNÁNDEZ, C. *Políticas públicas de género en perspectiva comparada*, Madrid, 1997)

6 NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit., pàg. 25-31

les caps de família, ja que el seu marit estava incapacitat.⁷

⁷ MOLINERO, Carme. *Mujer, franquismo, fascismo. La clausura forzada en un mundo pequeño*, en *Historia Social*, nº30, 1998. Pàg. 97-117

2. BASES IDEOLÒGIQUES DEL RÈGIM FRANQUISTA

El franquisme va néixer amb la victòria militar a la Guerra Civil Espanyola. Va ser vigent des del 1939 fins al 1975, i es tractava d'un règim polític totalment dictatorial i liderat per Francisco Franco. El sistema dictatorial que més va influir en la construcció d'aquest Nou Estat va ser el feixisme italià. El govern estava centralitzat. El règim es basava en una repressió generalitzada, hi havia un gran inseguretat jurídica ja que el país estava ocupat pel seu propi exèrcit, i la població civil sofria represalies i intimidacions per part dels falangistes o militars. L'Estat va ser governat mitjançant l'exèrcit, la policia política, la Falange i l'església catòlica.⁸

2.1. La religió

El nacionalcatolicisme es tracta doncs, d'una de les bases ideològiques d'aquesta època, on l'Església catòlica tenia influència tan en la vida pública com en la privada. La religió, junt amb l'economia i la política, era part del programa de la Falange, que més tard seria programa de l'Estat. Tot i que la religió doncs, va ser una part integrant del programa, l'existència d'un catolicisme amarrat en la intolerància va ser una de les causes que van impedir el procés feixista. Primerament no va tenir un gran pes, no el va començar a tenir fins el transcurs de la guerra i el nou Estat.⁹

Es van escriure idees fent referència a que la realitat espanyola era obra de Déu per permetre la salvació, com per exemple:

“Pero Dios hizo a España para las grandes cruzadas, los altos martirios y las sublimes paciencias. Somos un pueblo misional y no un pueblo político, por eso, a la larga, triunfarán todas las almas con fuego misionero en las entrañas. Y percerán todas las

⁸ COTARELO, Ramón. *Memoria del Franquismo*. Ed. Foca, Madrid, 2011. Pàg. 39-40

⁹ GALLEGO, MÉNENDEZ, Mª Teresa. *Mujer, Falange y Franquismo*. Ed. Taurus, Madrid, 1983. Pàg.133-135

alimañas de sangre viciosa, fría. Maldita.”.¹⁰

L'Estat franquista va desenvolupar unes disposicions legals de contingut religiós. Al 1940, Franco va encarregar a la Acció Catòlica la recristianització per aquella part del poble que havia estat “pervertida o enverinada”. La Secció Femenina va ser l'encarregada de difondre aquesta idea, prohibint fins i tot a les dones formar part de qualsevol associació que no fos de contingut catòlic.

Al 1941 es va fer un acord entre el Govern espanyol i la Santa Sede, on existia un compromís per part del Govern, que no podia legislar sobre cap cosa sense l'aprovació de la Santa Sede. Sobretot feia referència a l'educació, la moralitat i la família, on exigien a les dones un comportament segons la concepció política-religiosa patriarcal.¹¹

Es van crear manuals de formació del gènere, destinats sobretot a les dones. Aquesta formació estava confiada a les organitzacions falangistes que propagaven els principis del nacionalsindicalisme, basant-se en els reglaments de les organitzacions juvenils, de les lleis i dels discursos de Franco. Aquesta formació tractava de donar una orientació pedagògica i del sistema de valors a les adolescents, a les joves amb edat de casar-se, a les mares i esposes. Pretenia redefinir la identitat femenina i promulgar el perfil de la “dona ideal”, recomanant lectures com les “*labores de su casa*”, com han de vestir i de quina manera han d'actuar davant la societat. Es creia en el sotmetiment de la dona a l'home i l'existència de la dedicació exclusiva a les tasques d'esposa i mare.¹²

Com exemple clar, al manual de José María Pemán, que era director de la Real Academia de la Lengua cita: “*Cuando Dios quiso sancionar el pecado original, impuso a la mujer un doble castigo: el dolor en su maternidad y la sujeción al varón, que la dominaría*”.¹³

10 GIMÉNEZ CABALLERO, Ernesto. *Los secretos de la Falange*. Ed. Yunque, Barcelona, 1939. Pàg. 79

11 GALLEGO, MÉNENDEZ, Mª Teresa, opus cit., pàg 138 i ss.

12 NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit., pàg. 29 i ss.

13 PEMÁN, J. M. *De doce cualidades de la mujer, en Narraciones y Ensayos*, III, Madrid, 1947. Pàg. 840

Des dels seus orígens, l'església reforçava el paper subordinat de la dona. Va crear models femenins, com per exemple la Verge Maria i les santes, considerant la resta hereves del principi pecador, així com també presentava a la dona com la temptació més temible del dimoni. Per això l'església va considerar que s'havien de formar a les dones per controlar-les d'alguna manera.¹⁴

La literatura “educativa” per a les dones doncs, tenia una base religiosa bastant retrògrada: *“formada la mujer una parte del varón, corresponde a éste la supremacía del derecho y la fuerza de su autoridad (...) la una ha sido hecha para amar, el otro ha sido hecho para el mando”*.¹⁵

Per tant, s'havia d'explicar a la dona, acomodant al temps present les ensenyances, que era el que havia de fer, per tant, com havia de viure.

Un altre ensenyança deia el següent: *“La juventud masculina, robusta y sana, de la España nueva (...) te pide y exige por la sangre sagrada de miles de sus mejores hijos, doncellitas juiciosas y laboriosas, chapadas a la antigua, que sepan cocinar, coser y rezar”*.¹⁶

També fan una separació entre la dona soltera i la dona casada. El religiós V. Giménez recomana a les joves que han d'arribar al matrimoni: *“La súplicas que suben raudas y poderosas, y mueven más vivamente las entrañas paternas de Dios, son las que proceden de la mortificación (¿qué mortificación corporal o espiritual me he impuesto hoy?) y de la santa misa”*.¹⁷

Consideraven que existien dos tipus de dones solteres: les que ho eren per virtut i ajudaven a la societat prestant alguns serveis o les solteres que ho eren per egoisme. A aquestes les consideraven unes desequilibrades i que no mereixien cap atenció. En canvi, les casades eren les que seguien el camí correcte i tenien l'objectiu d'arribar a la maternitat. El cardenal Gomà era un dels “autoritzats” per difondre les idees del

14 GALLEGO, MÉNENDEZ, Mª Teresa, opus cit., pàg 140

15 RIAÑO CAMPOS, Pedro. *Formación católica de la joven*. Pía Sociedad de S. Pablo. Bilbao/Madrid, 1943. Pàg. 161

16 JIMENEZ, C. M, Vicente. *Engrandecimiento de la Patria por las madres españolas*, 1938. Ed. Imprenta Salvador Repeto. Càdiz, 1938. Pàg. 13

17 Ibídem, pàg. 102

matrimoni. Un dels preceptes que predicava, recollit per León XIII en la seva encíclica *Arcanum* deia el següent: *“El varón es el jefe de la familia y cabeza de la mujer, la cual, sin embargo, puesto que es carne de su carne y hueso de sus huesos, debe someterse y obedecer al marido, no a modo de esclava, sino de compañera, es decir, de tal modo que a su obediencia no le falte ni honestidad ni dignidad”*.¹⁸

El cardenal Gomà manifestava sobre el text, que en la menció de honestat i dignitat, hi havia el perill de què la dona s'emancipés, ja fos econòmicament, on la dona podria arribar a prendre les seves pròpies decisions o per altra banda, la social, on la dona podria dedicar-se a les seves aficions, o la fisiològica, on la dona podria ser lliure i no tenir obligacions conjugals.¹⁹

Per tant, veiem que el catolicisme jugava un paper important pel que fa a la transmissió dels valors i es basava en la discriminació de gènere. La percepció de la dona ideal es fonamentava amb la idea de la domesticitat, havia d'estar a casa, cuidant dels seus fills i realitzant totes les tasques de la llar i sobretot complaent al seu marit. Era una societat patriarcal en la qual la dona va ser expulsada de la vida pública.

2.2. La família (cònjuge i mare)

En aquesta època, les dones tenien una vida orientada al matrimoni i a la maternitat, és a dir, els objectius a la vida eren casar-se i tenir fills.

Al llarg de la història s'ha definit a la dona en termes de les seves funcions sexuals, al voltant de les seves característiques físicobiològiques. Per tant, això ha donat lloc a associar a les dones a la naturalesa i els homes a la cultura.²⁰

18 ARCANUM DIVINAE SAPIENTIAE, del sumo pontífice, LEÓN XIII, sobre la família. Carta encíclica. (vegeu: http://www.santaclaradeestella.es/BIBLIOTECA/ENCICLICAS/ARCANUM_DIVINAE_SAPIENTIAE.htm)

19 GALLEGO, MÉNENDEZ, Mª Teresa, opus cit., pàg 141-142

20 NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit., pàg 53 i ss.

Es feia creure que la dona només podia tenir relacions sexuals dins del matrimoni, i si no era així li podia causar una sèrie de conseqüències negatives de caràcter físic que podien afectar a trastorns del sistema nerviós i la disminució de la capacitat física. I per si no fos suficient, pel compliment màxim de la norma, es feia creure que si existia qualsevol pràctica sexual fora del matrimoni, els fills que poguessin néixer serien afectats per una malaltia i creixerien dèbils:

“Pobres, inocentes criaturas! Más les valdrá no haber nacido! A los tres o cuatro meses de edad ya se ven en ellos los indicios de la funesta herencia, y al cabo de medio año mueren la mayoría de ellos. O si viven, se manifestarán en ellos las consecuencias de la enfermedad entre los diez y veinte años de edad; crecen débiles, raquísticos. (...) Desgraciada! Tu vida infectada se transmitirá a tus inocentes nietos! Un temible ejército de niños idiotas (...)”.²¹

Les dones eren acceptades com reproductores i que la única funció de la sexualitat femenina era la maternitat. Creient que l'ideal de dona en la societat del primer franquisme era el de ser muller i mare.

Per tant, com ja hem anomenat al punt anterior, la solteria era definida com un fracàs de la maternitat i una forma de rebel·lia.

La joventut i el festeig es consideraven com les etapes que s'havien de seguir abans d'arribar a l'objectiu ideal del matrimoni i la maternitat. S'entén que la sexualitat només era possible dins del matrimoni, i per tant, com a conseqüència, els fills havien de néixer també dins del matrimoni.

Intentaven fer creure la preservació de la puresa mitjançant un xantatge emocional i una desinformació sexual. Es creia que el festeig era important per arribar a l'objectiu del matrimoni, però havia de ser de manera pura i que un cop casada ja no hi havia marxa enrere, ja que existia la indissolubilitat del matrimoni.²²

Per tant, el matrimoni s'entenia com el medi exclusiu per a la procreació. Així ho

²¹ Tóth, 1944: 82-84 [citat per NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit.]

²² NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit., pàg 60 i ss.

manifestaven les paraules del Papa Pío XII en el seu discurs sobre la moral en la vida dels cònjuges de 29 d'octubre de 1951:

“La verdad es que el matrimonio, como institución natural, en virtud de la voluntad del Creador, no tiene como fin primario e íntimo el perfeccionamiento personal de los esposos, sino la procreación y la educación de la nueva vida (...)”.²³

La maternitat era l'autèntic ideal i per tant havia de ser prolífera, s'havia de crear una família nombrosa. Les que no ho feien eren considerades "enemigues". Des dels medis religiosos, les paraules que es dirigien a la dona eren:

“La mujer, en el sentido estricto de la palabra, es maternidad. Éste es el camino a seguir de la mujer y especialmente de la mujer cristiana”.²⁴

L'Estat franquista va voler reforçar la família patriarcal, una organització social basada en l'autoritarisme i en la submissió, que va suposar per a la dona un endarreriment per a la seva posterior independència. Tenia dos objectius principals: incrementar la natalitat i excloure a la dona del mercat laboral. Fins als anys de creixement econòmic a la dona no li quedava una altra que criar als nens i fer possible l'autarquia, dominaven els valors de l'autoritat patriarcal, l'estructura jeràrquica i el treball de caràcter domèstic.

Existia clarament una submissió de la dona a la home, on ella havia de fer-li la vida agradable a ell i cuidar els treballs domèstics i els nens. Hi havia una exigència d'autorització marital, on la dona no podia fer per si sola cap acte jurídic o econòmic sense permís de l'home. Tot això va canviar amb la Llei de Relacions Laborals de 1976. També existia una pàtria potestat que exercia el pare sobre les filles menors de vint-i-cinc anys, on aquestes havien de demanar permís als seus pares si volien abandonar la casa i no era per casar-se. També havien de demanar una autorització si volien treballar fora de casa. Si no ho feien els pares podien denunciar-les a la Guàrdia Civil.²⁵

Per tant, veiem que estaven reclutades a casa de manera impositiva i la seva llibertat

23 PAPA PÍO XII, *discurs sobre la moral en la vida dels cònjuges de 29 d'octubre de 1951*. [citat per NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit.]

24 PÉREZ URBEL, F., III Consejo Nacional de la SF de 1939 [citat per NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit.]

25 GALLEGO, MÉNENDEZ, Mª Teresa, opus cit., pàg. 173 i ss.

estava condicionada per la dependència econòmica per part del marit.

2.3. El treball

Durant el franquisme existien per a la dona unes polítiques que combinaven la protecció i la prohibició, on existien moltes barreres a l'activitat laboral de les dones.

Segons les estadístiques laborals, el percentatge de població activa femenina sobre el total dels actius al 1930 era del 12,6% i al 1940 del 12,0%. El màxim increment va ser a 1975 amb el 21,3%.²⁶

Amb l'aparició del capitalisme industrial, el lloc que se li assignava a la dona era a la família com a mantenidora d'aquesta i no al treball. Tot això depenia també de les necessitats del capital. En els moments d'expansió tenien la necessitat d'incorporar a la dona al mercat laboral de manera parcial, perquè poguessin tornar a la seva llar en els moments de recessió, ja que existia el mite de que "la dona té el seu lloc a la llar". A conseqüència d'això doncs, podem apreciar que les taxes d'activitat femenina eren inferiors a les de la població masculina.²⁷

La primera llei del govern i la més significativa va ser el *Fuero del Trabajo* de 1938. Aquesta llei reconeixia “a la familia como célula primaria natural y fundamento de la Sociedad”, i pretenia promoure un increment en les prestacions econòmiques a grups de treballadors per part de l'Estat i lliurar a les dones casades de l'activitat laboral, ja que creien que el treball era perjudicial per a la seva salut.²⁸

Durant la Guerra Civil, la Secció Femenina, que es tractava d'una organització de dones del partit únic del règim de Franco, va intentar convèncer a les que hi formaven part, de que col·laboressin en tasques d'assistència social i de suport a les tropes, així com als

26 Dades procedentes de: GOBERNADO ARRIBAS, R., 1991: 267; NÚÑEZ PÉREZ, 1989: 114 [citat per RICHMOND, Kathleen. *Las mujeres en el Fascismo: La Sección Femenina de la Falange, 1934-1959*. GIL ARISTU, José Luis (traductor). Ed. Alianza, Madrid, 2004.]

27 DI FEBO, Giuliana. *Resistencia y movimiento de mujeres en España 1936-1976*. Ed. Icaria, Barcelona, 1979. Pàg. 225.

28 RICHMOND, Kathleen. *Las mujeres en el Fascismo: La Sección Femenina de la Falange, 1934-1959*. GIL ARISTU, José Luis (traductor). Ed. Alianza, Madrid, 2004. Pàg. 52-53

hospitals, infermeries, etc.

Al 1937 es va crear la “*Hermandad de la Ciudad y el Campo*” on membres de la Secció Femenina substituïen als homes en les tasques agrícoles quan aquests anaven a la guerra. Van participar casi 3.000 dones, però aquestes activitats van finalitzar quan la guerra va acabar.

Un cop finalitzada la guerra es va continuar desenvolupant una legislació protectora on existia una regulació de la maternitat de les treballadores, es prohibia que les treballadores realitzessin tasques perilloses i també treballs nocturns. Es van imposar mesures moralitzadores i es va ampliar el treball a domicili. Totes aquestes mesures apareixen al *Fuero del Trabajo* de 1938 que veurem més endavant.

També existien alguns programes de política social al servei domèstic, un sector laboral on la legislació mai havia intervingut i que estava constituït per dones.

A més, durant el franquisme van existir mesures desincentivadores del treball femení, fen veure que l'activitat laboral per a les dones era menys atractiu. Va aparèixer una discriminació salarial entre sexes, on les dones podien arribar a cobrar només el 80% del que cobraven els homes per l'elaboració del mateix treball.²⁹

Per tant, si la dona aconseguia accedir a un lloc de treball es trobava en una situació d'assalariada amb unes condicions de treball totalment inferiors respecte a les de l'home. Aquestes discriminacions que patien les dones les justificaven dient que: “*no vale la pena cualificarlas porque lo único que harán es quedar embarazadas, casarse o renunciar*”. Aquest no interès en qualificar a la dona es mostrava en la política educativa i professional, per tant, ja les educaven des del principi amb la idea de que les tasques de treball de la dona eren les de la llar i la família en general. També justificaven les taxes desiguals dels salaris dient que: “*de todas formas ellas sólo trabajan para ganar dinero extra*”.³⁰

Durant el primer franquisme es van dictar polítiques limitades respecte al treball de les

29 NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit., pàg 146 i ss.

30 DI FEBO, Giuliana, opus cit., pàg. 226-227

dones, impedit-les l'accés al mercat laboral. A partir de l'1 de gener de 1939, en les oficines i registres de col·locació, els homes i les dones s'inscrivien per separat. Les dones havien de declarar el nom del seu marit, el seu ofici, lloc de treball, salari i número de fills. A finals del mateix any es va prohibir a les dones que es donessin d'alta com obreres, només ho podien fer si eren les caps de família, si estaven separades, si el seu marit estava incapacitat o si eren solteres.³¹

Fins al 1961 la majoria de les ordenances laborals exigien que un cop la dona contragués matrimoni hauria de deixar el seu lloc de treball. A finals dels anys trenta i als quaranta, les dones no podien accedir a cap de l'administració i delegats i inspectors de treball en el ministeri, ni recaptador d'hisenda, ni registrador de la propietat, advocat de l'Estat, agent de canvi i borsa, metge del cos facultatiu de les presons, tècnic de duanes, fiscal, jutge, magistrat, diplomàtic, ni notari. No tenien l'oportunitat d'accedir a cap dels llocs de treball nomenats.³²

Les dones casades necessitaven l'autorització dels seus marits per firmar contractes de treball i per poder gaudir del seu salari, ja que en moltes famílies el seu règim econòmic es tractava d'una societat de guanys, on els salaris de la dona i l'home eren guanys, on la seva administració corresponia al marit.³³

Si fem un anàlisi de la situació femenina en tres sectors econòmics veiem que en el sector agrari la situació era greu, ja que a més del treball domèstic havien de fer tasques del camp on les possibilitats de promoció eren mínimes. En el sector de la indústria hi participaven un quart de la població femenina activa, on ocupaven llocs de treball sense cap qualificació professional, que no exigien comprensió ni iniciativa. Es tractava de la indústria d'alimentació i tèxtil, que estaven caracteritzats per tenir un salari baix.

En el sector de serveis era on treballava una gran part de la població femenina activa. Els treballs d'aquest sector eren oficines, serveis domèstics, religiosos, sanitat, educació,

31 Ordre de 17 de novembre de 1939 dictando normas para la inscripción de las mujeres en las Oficinas de Colocación. Ministerio de Trabajo. *Boletín Oficial del Estado*, 18 de noviembre de 1939. Núm. 323. Pàg. 6507

32 NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora), opus cit., pàg 148 i ss.

33 Real Decret de 24 de juliol de 1889 per al que es publica el Codi Civil. *Boletín Oficial del Estado*, 25 de juliol de 1889, Núm. 206. Tomo III. Pàg. 249. arts. 1412-1416

etc. En aquest sector el nivell d'estudis era una mica més elevat.³⁴

Com ja hem dit al epígraf anterior un dels sectors amb més població activa femenina era el de la indústria, exactament les fàbriques de confecció, on el 75% dels treballadors eren dones i la resta homes. El salari era un 20% superior pels homes respecte les dones. En aquestes fàbriques el treball de les màquines de cosir era feta per les dones, en canvi, els llocs amb certa rellevància eren ocupats pels homes. Pel que fa al sistema de treball que desenvolupaven les dones, ho feien de manera aïllada, no tenien comunicació entre elles. Existia clarament una discriminació de sexes en les fàbriques ja que els homes eren els encarregats de controlar el treball de les dones, existia una gran segregació de llocs de treball per sexes.³⁵

Tot i l'existència d'algunes dones treballadores es va intentar allunyar a les dones del mercat laboral, no només amb polítiques desincentivadores, sinó també a través de l'educació, on realçaven la preparació de les nenes per realitzar treballs domèstics, és a dir de la llar.

Algunes d'aquestes polítiques van desaparèixer als anys seixanta i setanta, on no s'havien d'inscriure separatament els homes i les dones a les oficines de col·locació, i es va prohibir una discriminació laboral en funció del sexe.³⁶

Un cop casades, les dones treballadores podien continuar amb el seu lloc de treball, o podien demanar una excedència temporal per dedicar-se a la família o una permanent cobrant una indemnització. També es van reconèixer els mateixos drets pels homes i les dones, en activitats polítiques i professionals laborals, amb algunes excepcions com per exemple treballs relacionats amb armes, o professions de magistrat, jutge i fiscal de l'Administració de Justícia.³⁷

34 DI FEBO, Giuliana, opus cit., pàg.227-228

35 NIELFA CRISTÓBAL, Glòria (editora), opus cit., pàg. 222 i ss.

36 Llei 56/1961, de 22 de juliol sobre drets polítics professionals i de treball de la dona. *Boletín Oficial del Estado*, 24 de juliol de 1961. Núm. 175. Pàg. 11004

37 Llei 106/1966, de 28 de desembre, sobre reforma de preceptes de la Llei de Bases i de la Llei articulada de Funcionaris Civils de l'Estat relatius a l'ingrés en el Cos General Administratiu. *Boletín Oficial del Estado*, 29 de desembre de 1966. Núm. 311. Pàg. 16403

Tot i els avanços, les dones van continuar necessitant l'autorització del marit per treballar, no es va anular fins la reforma del Codi Civil al 1975.³⁸ Tot i existir aquesta reforma, moltes ordenances de treball encara tenien clàusules de discriminació pel que fa als salaris.

2.3. La Secció Femenina de la Falange

La Secció Femenina de Moviment Nacional de Franco va ser l'encarregada de la transmissió dels valors morals i polítics dretans del règim. Va ser dirigida per la germana de José Antonio Primo de Rivera, el fundador del partit feixista de la Falange. Un cop mort José Antonio al 1936, la seva germana Pilar Primo de Rivera, va formar una organització de caràcter falangista amb el propòsit de tornar a les dones a les seves funcions tradicionals en la societat. Les afiliades de la Secció Femenina (SF) es van voler fer càrrec de l'educació social, política, i domèstica de totes les dones durant el règim. Era la rama femenina del partit Falange Espanyola i posteriorment de FET de les JONS.³⁹

Al 1939 amb la victòria nacionalista hi va haver clarament una derrota de les estructures democràtiques de la Segona República, així com dels principis morals i culturals que existien. El Nou Estat va voler restaurar Espanya, amb uns valors espirituals i patriòtics anteriors a la República. Això va afectar principalment a les dones, que es considerava que durant la Segona República s'havia deixat de banda els valors de la societat patriarcal, i que la millora de la legislació social que existia i els canvis en el Codi Civil havien donat a les dones més drets laborals i en la família, i que això feia que es qüestionés l'autoritat tradicional de l'home.⁴⁰

38 Llei 14/1975 de 2 de maig, sobre la reforma de determinats articles del Codi Civil i del Codi de Comerç sobre la situació jurídica de la dona casada i els drets i deures dels cònjuges. *Boletín Oficial del Estado*, de 5 de maig de 1975. Núm. 107. Pàg. 9413 a 9419

39 RICHMOND, Kathleen, opus cit., pàg. 17

40 GRAHAM, H. *Women and Social Change*, en H. Graham i J. Labanyi (eds.), *Spanish Cultural Studies: an Introduction*, Oxford: Oxford UNIVERSITY Press, 1995, Pàg.101

S'al·legava que el treball per a les dones era inadequat, ho justificaven a un problema demogràfic, on existia una elevada mortalitat infantil i un descens del índex de naixements. Però a part de de recórrer a la legislació, Franco utilitzava a les pròpies dones per inculcar un missatge reaccionari al conjunt de la població femenina. Aquí és on apareixia el paper de la Secció Femenina, que es tractava d'una organització com ja hem dit abans, de caràcter falangista que intervenia en al vida de les dones amb uns objectius socials i polítics del règim, fent-lis entendre quins eren els seus rols tradicionals en funció del seu sexe. Donaven importància a la família i reforçaven l'autoritat patriarcal. Volien ajustar-se al model de les organitzacions femenines que existien a Alemanya i Itàlia.⁴¹

En el primer Congrés Nacional de la Secció Femenina es van establir les tasques, l'organització i la preparació de les seves afiliades. La seva estructura interna i la jerarquia dels seus càrrecs eren iguals al sistema piramidal falangista. A dalt de tot es trobava Pilar Primo de Rivera i la resta de les dones que ocupaven els diferents càrrecs (dones pertanyents a una elit acomodada i catòlica), eren nombrades per ella i exercien el seu càrrec fins que decidien casar-se.

Per ser membre de la SF havies d'haver complert els divuit anys, però abans podies haver format part del *Círculo de Juventudes* o *Casas de Flechas*, on les nenes feien diverses activitats. Als divuit anys, les nenes juraven el compliment de les normes i la dedicació al servei de l'organització davant de les autoritats.⁴²

Les dones de la SF eren com una classe d'infermeres falangistes, que ajudaven als soldats de Franco, i un cop acabada la guerra van seguir sent unes treballadores sanitàries que s'encarregaven de subministrar productes de neteja o curar a la població. La SF tenia la base ideològica favorable a la millora de la higiene, on donava molta importància a la neteja per a la salut pública en general, per prevenir certes malalties com la tuberculosi o tifus que provocaven moltes infeccions i en conseqüència també una elevada mortalitat infantil. A tot això també, es presentava la idea de mantenir la llar

41 RICHMOND, Kathleen, opus cit., pàg.42 i ss.

42 MERINO ACEBES, Azucena. *Mujeres y educación durante el Franquismo*. Ed. Creaciones Vincent Gabrielle, Madrid, 2010. Pàg. 12-13

ben neta per una millor harmonia. Les habilitats domèstiques eren necessàries i desitjables, i es van convertir en el principal programa educatiu de la SF durant la postguerra. Les mateixes membres de la SF eren els models de perfecció pel que fa a les mestresses de casa i van fer de mestres de la població femenina en general. Es van obrir escoles de formació domèstica dirigides a les dones, on impartien diferents matèries.⁴³

Es va crear el Servei Social, que va ser el clar exemple d'intervenció de la SF en la vida de les dones, va ser el medi que va servir per posar en pràctica “*la educación total de la mujer*” segons les instruccions de Franco al acabar la guerra. Les dones havien de ser atretes per l'educació de la SF “*a la labor diaria, al hijo, a la cocina, al ajuar, a la huerta*”.⁴⁴

La SF amb el Servei Social, pretenia mobilitzar a totes les dones que no eres afiliades a la SF, però no va tenir l'èxit que s'esperava, només feien aquest Servei Social les dones més necessitades, que els hi demanaven com a requisit per poder accedir a algunes feines.⁴⁵

La SF també estava ideada per respondre a la legislació assistencial, va crear el seu equip nacional de treballadores de salut al 1941. Aquestes divulgadores sanitàries lluitaven contra la mortalitat infantil, assessorant sobre la higiene i la cura dels nens. Els objectius d'aquestes dones era recordar a les dones que anaven a contraure matrimoni, que havien d'escollir una parella sana, i a les embarassades les advertien de la il·legalitat i els perills de l'avort.

També va aplicar la política dels nacionals, manifestava la preocupació nacionalista per la manera de construir el Nou Estat. Els seus programes es basaven en la idea de reintegrar a les dones a la llar i una medicalització de la maternitat i l'atenció infantil. La SF pretenia que les dones posessin en pràctica totes les idees, pressuposava que un cop educades veurien el valor de tot el sistema femení que la SF transmetia.

Al 1938 algunes afiliades van ajudar en les tasques de la llar i del camp a les famílies

43 RICHMOND, Kathleen, opus cit., pàg. 45-46

44 Discurs de Pilar Primo de Rivera en el Consell Nacional de la SF de 1940, en SF, *Consejos nacionales (libro segundo)* Pàg. 11-12 [citat per RICHMOND, Kathleen, opus cit.]

45 RICHMOND, Kathleen, opus cit., pàg. 48

rurals en l'absència dels seus homes, que es trobaven a la guerra. D'aquí va sorgir el departament de "*Hermanidad de la Ciudad y el Campo*", que es tractava d'una cooperació organitzada entre habitants urbans i rurals per millorar el nivell de vida. Aquesta organització feia una sèrie de cursos de formació agrària i artesanal per a les dones del camp que això va fer una unió amb l'organització sindical falangista, ja que existia una representació important de dones que ocupaven llocs de treball. Igual que a Alemanya i Itàlia, es creia que el treball femení contribuïa a l'economia nacional però no havia de ser una amenaça per a l'home. El principal objectiu era millorar l'economia nacional gràcies a una bona organització de la llar i un increment dels ingressos familiars. Per tant, la SF es movia entre dos objectius contradictoris, ja que volia retornar a les dones a fer les feines domèstiques però a la vegada volia contribuir en l'economia nacional participant en l'activitat laboral.

El Servei Social amb el Decret del 9 de febrer del 1944, es va fer obligatori per a totes les dones a partir de l'1 de gener de 1945, i la que no el feia era suspesa de treball i salari. Segons Pilar Primo de Rivera, aquest servei havia de ser per a les dones una alegre ocasió de servir a la Pàtria. El Servei Social va ser per a la dona treballadora i mare de família una doble jornada.⁴⁶

La SF va ser un medi propagandístic i amb un gran proselitisme del règim franquista. Actuava com una part del marc burocràtic del règim, però tot i així no s'assemblava a cap altra secció del Moviment Nacional, ja que les seves arrels biològiques eren anteriors a Franco i s'havien fixat amb fermesa en el partit de la Falange fundat per José Antonio. Un cop la Falange es va convertir en el marc administratiu de l'Estat nacionalista al 1937, la SF va seguir actuant segons l'estil de José Antonio, va seguir exercitant la funció propagandista tot i existir un debilitament de la Falange. Al llarg del règim actuava com si el falangisme i el franquisme fos la mateixa cosa.

Entre els anys 1939 i 1942 va existir un gran contrast entre l'estil de l'actuació de la SF i la d'altres sectors del règim.

Les activitats de la SF projectava en molts sentits una imatge de modernitat i dinamisme que contrastava amb els sectors reaccionaris del règim. Els primers anys de la SF, del

⁴⁶ Ibídem, pàg. 53 i ss.

1934 al 1936 les dones afiliades eres subministradores d'auxili i treballaven al costat dels homes i a la seva ombra, però a partir del mandat rebut al 1939 van començar a tenir una funció més independent on justificaven totes les seves accions com si formessin part de les ordres de Franco.⁴⁷

La SF es presentava com una organització en que es recompensava el mèrit i l'esforç, i que havia acabat amb els ascensos anteriors.

Segons Pilar Primo de Rivera: *“en la Falange se han acabado las castas y los privilegios: entre nosotros (...) es más la que más trabaja, la más inteligente, la más disciplinada, proceda de donde proceda y se llame como se llame”*.⁴⁸

La SF no va criticar la riquesa personal, ni el capitalisme ni l'existència de l'aristocràcia, afirmaven ser populistes però existien una sèrie de contradiccions ja que en realitat estaven dirigides per elits.⁴⁹

La SF va desaparèixer l'1 d'abril de 1977 amb la mort de Franco i la dissolució del règim.

47 RICHMOND, Kathleen, opus cit., pàg 227-230

48 Discurs de Pilar Primo de Rivera en el Consell Nacional de la SF de 1938, en P. Primo de Rivera, *Cuatro discursos*, Madrid: Ed. Nacional, 1939, Pàg. 5 [citat per RICHMOND, Kathleen, opus cit.]

49 RICHMOND, Kathleen, opus cit., pàg 231

3. SITUACIÓ LEGAL DE LA DONA EN EL FRANQUISME

Com ja hem mencionat anteriorment, existia un model patriarcal on es van emprar dos procediments: les lleis i les mesures polítiques i per altra banda, l'educació i la socialització. Els dos eren complementaris, tot i així l'element central que es va imposar al llarg de tota la dictadura va ser l'ideològic.

El règim franquista es pot dividir en dos grans períodes. El primer es situa des del final de la guerra civil fins a finals dels anys cinquanta, i el segon des de llavors fins la mort de Franco al 1975.

El primer període tractava bàsicament d'imposar mesures per eliminar tota la legislació igualitària que existia a la República, en canvi en el segon període a partir dels anys seixanta, es van introduir alguns canvis que pretenien incorporar la dona al mercat laboral.

En el primer període, l'encarregat de difondre el model patriarcal era la Secció Femenina de la Falange. Amb l'ajuda de l'Estat que va implantar una sèrie de polítiques públiques: polítiques socials generals, polítiques específiques per a la dona i la família i polítiques educatives per consolidar el model patriarcal.

A finals dels anys cinquanta (segon període), quan ja estava implementat el sistema patriarcal, a causa del desenvolupament econòmic van haver de flexibilitzar alguns aspectes del règim patriarcal, ja que es requeria el treball de les dones. Per tant, es va abolir la prohibició del treball de la dona casada i una ampliació de l'educació de la població en benefici de la dona. En la majoria dels sectors de la població també va existir una millora social, tot i l'existència de lleis repressives per a la família. Pel que fa en l'àmbit social també es van desenvolupar algunes mesures per millorar el benestar de la població, tot i que els receptors dels nous programes socials continuaven sent els homes, i les dones casades només disposaven de drets derivats.

Tot i així, la necessitat d'incorporar a la dona al món laboral va suavitzar l'exclusió de les dones. Van aprovar lleis que facilitaven el treball assalariat femení.

Per tant, als anys setanta va existir un canvi en l'organització patriarcal de la dictadura pel que fa a la incorporació de la dona al treball.⁵⁰

Un cop analitzada la ideologia del franquisme, el model patriarcal que existia i sobretot la situació de les dones en aquella època, analitzarem algunes lleis de diferent naturalesa sobre la dona, en l'àmbit social, familiar i educatiu publicades sota la dictadura de Franco.

3.1. Mesures de política social

Primerament, cal mencionar les lleis fonamentals del Regne⁵¹, que organitzaven el poder de l'Estat durant el règim. Eren les normes bàsiques del franquisme, equivalents a una Constitució.

Van ser promulgades al 1938 i van ser modificades a l'any 1967. Es va aprovar una llei més durant la transició a l'any 1977.

Leyes Fundamentales del Reino de 1967:

I. Ley de principios del movimiento Nacional.

II. Fuero de los Españoles

III. Fuero del Trabajo

IV. Ley orgànica del Estado

V. Ley constitutiva de las Cortes

VI. Ley de sucesión en la Jefatura del Estado

⁵⁰ ASTELARRA, Judith. *Veinte años de políticas de igualdad*. Ed. Cátedra. Madrid, 2005. Pàg. 99 i ss.

⁵¹ Llei Fonamentals del Regne de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm 95. Pàg. 5251

VII. *Ley de Referendum Nacional*

Pel que fa a les mesures de política social, ens centrarem en el *Fuero del Trabajo*⁵² de 9 de març de 1938, modificat per la Llei Orgànica de l'Estat de 10 de gener de 1967, que ens parla sobre la regulació de la jornada laboral, el descans, la retribució i la creació de la Magistratura del Treball i dels Sindicats.

El que cal destacar d'aquesta llei, és la prohibició del treball nocturn de les dones i els nens, i l'alliberació de la dona casada del taller i de la fàbrica. El Govern franquista justificava la prohibició del treball femení amb mesures protectores que forçaven legislativament un canvi en la situació de la dona, que provocava una dependència total cap al seu marit, ja que el posicionaven a ell com a cap de família.

Per tant, es reflectia clarament el model patriarcal del nou Estat que es volia impartir, on el lloc de la dona estava a casa fent les tasques de la llar i cuidant dels nens i no pas treballant.

La idea era treure a la dona del treball a través d'una compensació econòmica quan es casava, acompanyat d'altres mesures econòmiques com el subsidi familiar, bons per fill, que es pagaven als homes com a complement del seu salari per a la manutenció econòmica familiar.

ORDRE del Ministeri d'Organització i Acció Sindical, del 30 de desembre 1938.⁵³

Es va realitzar aquesta Orde, ja que es creia que el problema del treball de la dona era una de les constants preocupacions del Poder Públic. La idea del Nou Estat era que la dona s'havia de dedicar a la llar i no al treball, però com a conseqüència de la guerra moltes dones van quedar com a caps de família i havien de treballar per poder mantenir

52 Fuero del Trabajo de 9 de març de 1938, modificat per la Llei Orgànica del Estat de 10 de gener de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm 95. Pàg 5255

53 Ordre del Ministeri d'Organització i Acció Sindical, del 30 de desembre 1938. *Boletín Oficial del Estado*, 31 de desembre. Núm. 183. Pàg. 3219

als seus fills.

Aquesta Ordre el que pretenia era que hi hagués una certa organització i informació sobre les dones que treballaven.

Al primer article disposava que a partir del pròxim gener, en totes les Oficines i Registres de Col·locació, es separarien les inscripcions de dones a l'atur de la dels homes, amb la intenció d'obtenir unes agrupacions professionals que facilitessin les gestions per a la seva col·locació. També un cop inscrites hauria de constar, nom i situació del marit, la professió i salari.

El segon article també parlava sobre l'atur, que havia de ser inscrit separatament, els estats de l'atur masculí i femení. També manifestava que les Oficines Provincials havien d'emetre estadístiques de l'atur tan masculí com femení.

El tercer article manifestava que els Delegats Sindicals havien d'emetre un resum numèric de les dones col·locades que treballaven en les províncies respectives, posant al marge de cada activitat tres columnes en les que constin: en la primera columna, el salari mitjà que rebien, en la segona, el salari que tenien assignat els homes per realitzar la mateixa professió i a la tercera, la diferència entre els dos salaris. També havia de constar el tant per cent de dones solteres, casades i viudes que resultin en el total de les que treballaven.

El quart i últim article manifestava que els Delegats de Treball i els Sindicats havien d'emetre informes sobre una sèrie de mesures.

Primerament sobre mesures informatives, com quines condicions havia de reunir una dona perquè pogués estar a l'atur, i pogués rebre una protecció per part dels Serveis de Col·locació per poder-la col·locar en un lloc de treball perquè guanyés diners per ella i els seus fills. Només podien accedir a estar a l'atur les dones que fossin cap de família i no rebessin cap tipus d'ingrés, les dones casades que fossin separades o el seu marit estigués a la presó o impedit. També a les solteres que tinguessin estudis que les capacitessin per un exercici professional o que tenien molts germans.

També manifestava la determinació d'indústries i activitats en les que s'havia de limitar la mà d'obra femenina, així com la proposta d'oficis artesans que convenien establir per donar treball a la dona a la seva llar.

Després de les mesures informatives, menciona les mesures preventives, com la creació d'escoles d'orientació professional per a joves i adults. I finalment, les mesures mitigadores com la prohibició de que treballés un home en els establiments dedicats a la venda d'articles per a les dones. També manifestava que havien de ser dones les mestres dels tallers femenins, i que hi havia d'haver una sèrie de mesures que milloressin la situació econòmica del treballador que era casi amb una dona treballadora, així aquesta podia deixar de treballar per poder atendre a les tasques de la llar. Així com la prohibició del treball de la dona a partir d'uns certs ingressos del marit. Per últim, manifestava que era convenient la igualtat de salari entre homes i dones.

L'últim article fa referència a que s'havia de fer un informe sobre totes les estadístiques de l'atur de la dona, i si no eren favorables intentar trobar una solució.

Aquesta Ordre pretenia tenir un control estadístic de les dones treballadores, el seu salari i l'atur femení que hi havia en aquell moment. Clarament existia una certa discriminació ja que existien treballs només per a les dones i només podien cobrar l'atur aquelles dones que no estiguessin casades.

També promulgaven millores econòmiques per als treballadors de sexe masculí amb l'objectiu que la dona deixi de treballar per dedicar-se a la família. El que volien era que amb la creació del Nou Estat, la dona es dediqués a les tasques de la llar, però amb la conseqüència de la guerra moltes dones van haver de treballar per poder mantenir a les seves famílies.

Hi ha una discriminació continua, classificant a la dona entre casada, soltera o viuda, quan a l'home no se'l classifica sobre el seu estat civil. Tot i així, aquesta Ordre era merament informativa sobre l'estat de la dona en el món laboral.

DECRET de 24 de juliol de 1947 sobre la jornada de treball femení.⁵⁴

Es va dictar el present Decret ja que van sorgir uns certs dubtes sobre si s'havia de comptabilitzar o no el descans mínim de trenta minuts que havien de gaudir les dones que formaven part dels equips de treball diürns als que feia referència l'article 9 del Decret Llei de 15 d'agost de 1927 sobre el descans nocturn de la dona obrera.

El present Decret manifestava que es computava dins de la jornada laboral de vuit hores, el descans mínim de trenta minuts en les fàbriques, tallers o explotacions on hi havia personal femení. Per tant, la jornada laboral quedava reduïda en set hores i trenta minuts.

Tot i així, es facultava als Delegats de Treball declarar obligatori el treball de vuit hores al personal femení, sense establir els trenta minuts de descans, si existia una necessitat de la Economia Nacional.

LLEI 56/1961, DE 22 DE JULIOL, sobre drets polítics professionals i de treball de la dona.⁵⁵

Aquesta llei manifestava el principi de no discriminació per raó de sexe dels drets polítics, professionals i laborals que estava reconegut en el Fuero dels espanyols, on a l'art. 11 declarava:⁵⁶ *“todos los españoles podran desempeñar cargos y funciones públicas según su mérito y capacidad”*, i a l'art. 24 declarava: *“que todos los españoles tienen derecho al trabajo y el deber de ocuparse en alguna actividad socialmente útil”*.

També manifestava que aquesta Llei tenia la finalitat d'aplicar aquests principis

54 Decret de 24 de juliol de 1947 sobre la jornada de treball femení. *Boletín Oficial del Estado*, 10 de agosto 1947. Núm. 222. Pàg. 4496

55 Llei 56/1961, de 22 de juliol sobre drets polítics professionals i de treball de la dona. *Boletín Oficial del Estado*, 24 de juliol de 1961. Núm. 175. Pàg. 11004

56 Fuero de los españoles de 17 de juliol de 1945, modificat per la Llei Orgànica de l'Estat de 10 de gener de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm. 95. Pàg. 5252

suprimint discriminacions basades en el passat. Declarava que el sexe no podia determinar en el camp del Dret civil una diferència de tracte que pogués suposar una limitació de la capacitat de la dona per la seva intervenció en les relacions jurídiques.

Aquest Llei disposava la possibilitat d'accés que concedia a la dona, sense imposar cap condició, als diferents Cossos i carreres de funcionaris al servei de les administracions públiques o privades. Així com també reconeixia la seva plena capacitat per la contractació del treball, menys pels treballs que exigien esforços desmesurats que per la naturalesa de la dona i les convencions internacionals requerien una limitació.

La Llei també contemplava les limitacions de dret referides a la dona casada, ja que el matrimoni exigia una potestat que se li atribuïa al marit. En la Declaració segona del *Fuero del Trabajo* declarava:⁵⁷ “*libertar a la mujer casada del taller y la fábrica*”, però la present llei manifestava que aquesta norma no prohibia a la dona l'accés a la multiplicitat d'ocupacions tan manuals com no manuals.

Remarcava que la Secció Femenina de la FET i de la JONS, al llarg dels últims anys havien format a la dona espanyola, projectant-la al servei de la Pàtria, i amb la idea d'aconseguir l'accés de la dona a les professions públiques i privades per la que es trobava capacitada, i amb les limitacions que la seva condició femenina imposava.

Al primer article de la present Llei, reconeixia a la dona els mateixos drets que l'home per l'exercici de qualsevol activitat política o professional amb algunes limitacions que es disposen a la mateixa llei. Al segon article manifestava que la dona podia accedir a qualsevol càrrec públic de l'Estat, Administració Local i Organismes autònoms, menys l'ingrés a les Armes i Cossos de l'Exèrcit de Terra, Mar i Aire, als Instituts armats i Cossos o carreres que impliquessin la utilització d'armes. Així com també s'exceptuava accedir a l'Administració de Justícia en els càrrecs de Magistrats, Jutges i Fiscals i el personal de la Marina Mercante.

L'article quart manifestava que la dona podia celebrar qualsevol tipus de contracte, i que

⁵⁷ Fuero del Trabajo de 9 de març de 1938, modificat per la Llei Orgànica del Estat de 10 de gener de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm 95. Pàg 5255

les disposicions reglamentàries determinarien els treballs que pel seu caràcter penós o perillós havien de quedar exceptuats per a la dona. També expressava que quan es necessités l'autorització marital pels drets reconeguts en aquesta Llei havia de constar de forma expressa.

Aquesta Llei pretenia divulgar una igualtat entre els dos sexes, al·ludint a una inexistència de discriminació de la dona envers l'home, argumentant que els treballs que no tenien accés les dones era pel seu propi bé ja que eren perillosos. Existia un avanç de la situació laboral de la dona però, continuava existint certa discriminació ja que manifestava que per la seva pròpia naturalesa la dona estava limitada. També continuava existint l'autorització marital que exigia l'aprovació de l'home per qualsevol dret laboral de la dona.

3.2. Mesures de política per la família i la dona

DECRET del Ministeri de Justícia sobre la condició i nacionalitat de la dona casada. (1938)⁵⁸

Es va dictar aquest Decret amb la finalitat d'eliminar els possibles dubtes existents sobre la condició i la nacionalitat de la dona casada que es manifestava en la Constitució republicana de 9 de desembre de 1932 a l'article 31. Per tant, es necessitava una declaració expressa ja que la Constitució republicana no estava vigent.

Es disposava en un únic article, que la condició i la nacionalitat de la dona casada es regia a Espanya per l'article 22 de Codi Civil vigent en aquell moment.⁵⁹

⁵⁸ Decret sobre la condició i nacionalitat de la dona casada de 30 de maig de 1938. *Boletín Oficial del Estado*, 31 de maig de 1938. Núm. 586. Pàg. 7613

⁵⁹ Real Decreto de 24 de juliol de 1889 per el que es publica el Codi Civil. *Boletín Oficial del Estado*, de 25 de juliol de 1889. Núm. 206. Tomo III. Pàg. 249

“La mujer casada sigue la condición y nacionalidad de su marido.

La española que casare con extranjero, podrá, disuelto el matrimonio, recobrar la nacionalidad española, llenando los requisitos expresados en el artículo anterior”.

Per tant, es veia com la dona havia de seguir els passos de l'home, la qual havia d'atendre's a la nacionalitat i condició del seu marit.

LLEI de 23 de setembre de 1939 relativa al divorci⁶⁰

Amb la formació del Nou Estat, hi va haver la derogació de la legislació laica, i es va reprendre el sentit tradicional de les Lleis, és a dir el catòlic.

Per tant, va existir la necessitat d'una derogació explícita de la llei relativa al divorci, ja que es tractava d'una llei oposada al sentit religiós de la societat espanyola.

La present llei disposava d'un únic article on manifestava la derogació de la llei del Divorci de 2 de març de 1932 i les disposicions complementaries de la mateixa.

També fixava unes disposicions transitòries on declarava nul·les totes les sentències de divorci per l'autoritat judicial a instància d'una de les parts.

Per tant, es veu com es reflectia amb la instauració d'aquesta llei, el sentiment tradicional del nou Estat que es regia per la religió catòlica, abolint qualsevol acció que fos contrària a aquesta.

⁶⁰ Llei de 23 de setembre de 1939 relativa al Divorci. *Boletín Oficial del Estado*, de 5 d'octubre de 1939. Núm, 278. Pàg. 5574

LLEI DE 24 de gener de 1941 per la protecció de la natalitat contra l'avortament i la propaganda anticoncepcionsita.⁶¹

Es dicta la present Llei ja que es creia que hi havia problemes en la política demogràfica i preocupava molt a l'Estat. Manifestava a través de l'experiència i l'assessorament de tècnics d'Entitats científiques, que existia el problema de milers de vides que no naixien a causa de maniobres criminals. Per tant, el Govern va decidir combatre el crim social com l'avortament, que feia que no naixessin mils d'espanyols.

La present Llei disposava que era castigat tot avortament que no fos espontani i que havia de ser castigat/da amb pena de presó qui ho provoqués. També manifestava que s'havia de castigar al metge o matrona que provoqués l'avortament, així com els farmacèutics que expedissin medicaments que poguessin provocar l'avort. També als fabricants i negociants en materials ginecològics que fossin capaços de provocar un avort o els que no tinguessin ni títol sanitari. També eren castigats els que venguessin o anunciessin de qualsevol forma medicaments o substàncies capaces de provocar l'avort.

El que crida més l'atenció d'aquesta Llei, és que es prohibia qualsevol divulgació pública per evitar la procreació o qualsevol propaganda anticoncepcionista. També quedaven clausurats tots els establiments dedicats a les dones embarassades i els consultoris ginecològics.

Per últim, la present Llei derogava els articles 417 i 420 del Codi Penal vigent en aquell moment.⁶²

Art. 417: “El que de propósito causare un aborto será castigado: 1. Con la pena de prisión mayor, si ejerciere violencia en la persona de la mujer embarazada. 2. Con la pena de prisión menor si, aunque no lo ejerciera, obrase sin consentimiento de la mujer. 3. Con la de arresto mayor, si la mujer lo consintiera. Cuando, a consecuencia

61 Llei de 24 de gener de 1941 per la protecció de la natalitat contra l'avortament i la propaganda anticoncepcionista. *Boletín Oficial del Estado*, de 2 de febrer de 1941. Núm. 33. Pàg. 768

62 Llei autoritzant al Ministre d'aquest Departament per publicar com Llei del Codi Penal reformat, amb l'arrenjament a les Bases establertes en la Llei de 8 de setembre de 1932. *Boletín Oficial del Estado*, de 5 de novembre. Núm. 310. Pàg. 818 a 856

del aborto, resultare la muerte de la mujer embarazada, se impondrán las penas respectivas en su grado máximo, siempre que hubiere mediado imprudencia y no correspondiere mayor pena conforme al artículo 558”.

Art. 420: “El facultativo que, abusando de su arte, causare el aborto o cooperare a él, incurrirá respectivamente en las penas señaladas en el artículo 417 y, además, en multa de 2.500 a 25.000 pesetas. El farmacéutico que, sin la debida prescripción facultativa expendiere un abortivo, incurrirá en la pena de multa de 500 a 5.000 pesetas”.

La penalització de l'avort es remuntava a la legislació anterior al Codi Penal de 1848, per tant, abans de la República. Amb aquesta Llei de repressió de l'avort de 1941 es castigava al que provoqués l'avort amb la pena de presó major o menor depenent de la situació en que es trobi la persona jutjada. Si l'avort el provocava alguna persona del servei sanitari, li imposaven penes en el seu grau màxim i la inhabilitació del seu exercici. Per tant, veiem que es tractaven d'unes penes bastant desmesurades, ja que tractaven l'avort com un crim social, i n'estaven totalment en contra ja que promovien la procreació.

Per tant, també estaven totalment prohibits els mètodes anticonceptius, on la legislació penal castigava amb la pena d'arrest major en el seu grau mínim i una multa dinerària. No va ser fins la Llei de 7 d'octubre de 1978⁶³ on es va modificar el Codi Penal i es va aprovar la venda i ús dels mètodes anticonceptius.

LLEI DE 11 DE MAIG DE 1942, per la que restableix en el Codi Penal el delictes d'adulteri.⁶⁴

El delictes d'adulteri va ser suprimit en l'adaptació del Codi Penal promulgat per la República, però quan Franco va accedir al poder, aquest delictes va ser restablert en el

⁶³ Llei 45/1978 de 7 d'octubre, per la que es modifiquen els articles 416 i 343 bis del Codi Penal. *Boletín Oficial del Estado*, de 11 d'octubre. Núm. 243. Pàg. 23604

⁶⁴ Llei de 11 de maig de 1942 per la que es restableix en el Codi Penal el delictes d'adulteri. *Boletín Oficial del Estado*, de 30 de maig de 1942. Núm. 150. Pàg. 3820

Codi Penal.

Es creia que s'havia d'incloure un títol especial per aquest delictes, identificant quina era la gravetat del delictes per ambdós cònjuges, on existia més gravetat en la infidelitat per part de la dona.

Se li donava tanta importància a l'adulteri ja que es creia que podia arribar a ferir les més exigències socials i que sobrepassava l'esfera de l'honor privat.

Existia la necessitat d'impedir que prevalgués el criteri del Codi de la República, es va dictar aquesta disposició, en la que introduïa algunes modificacions que es creia convenient introduir urgentment.

El capítol VI, article 446 bis a)., manifestava que la dona adúltera era castigada amb una presó menor. En canvi a l'apartat b), manifestava que no s'imposava pena per delictes d'adulteri sinó querella al marit agreujat. A més a l'apartat c) afegia que el marit en qualsevol moment podia remetre la pena que li fos imposada. A l'apartat e), manifestava que si el marit cometia adulteri dins de la casa conjugal o de forma pública, llavors sí era castigat amb presó.

Clarament existeix una desigualtat entre sexes. La dona podia anar a la presó per adulteri mentre que l'home per la mateixa conducta podia quedar impune.

DECRET-LLEI DE 3 DE MARÇ DE 1956 sobre l'abolició de centres de tolerància i altres mesures relatives a la prostitució.⁶⁵

Davant la il·licitud de la prostitució pel seu dret natural, es creia que s'havia de reflectir en l'ordenament d'una nació cristiana i protegir la moral social i la dignitat de la dona. El Govern pretenia solucionar aquest problema i a més, l'explotació i l'exercici de l'il·lícit tràfic que existia. Per tant, va decidir abolir els anomenats centres de tolerància i va donar importància a la reeducació i readaptació a la Societat a les dones explotades.

⁶⁵ Decret-Llei de 3 de març de 1956 sobre l'abolició de centres de tolerància i altres mesures relatives a la prostitució. *Boletín Oficial del Estado*, de 10 de març de 1956. Núm. 70. Pàg. 1611

La present Llei declarava tràfic il·lícit la prostitució i la prohibició en tot el territori nacional de cases de tolerància. També manifestava que havia d'existir una reeducació i adaptació de les dones que fossin objecte del tràfic il·lícit i que corresponia al Patronat per a la Protecció de la Dona.

REFORMA Codi Civil. Llei de 24 d'abril de 1958⁶⁶

Aquesta reforma del Codi Civil, va ser una de les modificacions més extenses fins al moment. Afectava principalment al règim del matrimoni i introduïa algunes novetats en matèria d'adopció. També abordava el problema de la capacitat jurídica de la dona i modificava la regulació dels drets successoris del cònjuge.

Els antics Codis elaborats es preocupaven més pels aspectes econòmics i patrimonials, en canvi amb aquest, es preocupava en cada tema mencionat per l'aspecte personal. Pretenia aconseguir un major respecte a la llibertat de contraure matrimoni, millorar la situació jurídica de l'adoptat i alliberar a la dona de certes limitacions de la seva capacitat. La reforma doncs, estava orientada a una millora dels aspectes personals, sense deixar de banda els aspectes patrimonials.

Primerament, cal destacar que la llei reconeixia dos classes de matrimonis, el canònic i el civil. S'havia de contraure matrimoni canònic si almenys un dels contraents practicava la religió catòlica. En el cas que es volgués contraure matrimoni civil s'havia de provar que cap dels contraents practicava la religió catòlica.

Pel que fa a la capacitat jurídica de la dona, s'inspirava en el principi de que el sexe per sí sol no podia determinar en el Dret civil un diferència de tracte que provoqués una limitació de la capacitat de la dona en les relacions jurídiques. Per tant, la present llei pretenia revisar excepcions que presentava el Codi Civil, i reconèixer la capacitat de la

⁶⁶ Codi Civil. Llei per la que es modifiquen determinats articles del mateix. *Boletín Oficial del Estado*, de 25 d'abril de 1958. Núm. 99. Pàg. 730 a 738

dona per ser testimoni en els testaments o poder desenvolupar càrrecs tutelars.

Tot i que es pretenia canviar la situació establint algunes millores, pel que fa en l'àmbit familiar, si que es permetia que existissin certes diferències pel millor funcionament de la família, per tant, continuava existint el principi d'unitat familiar que se li atribuïa al marit. Tampoc es va eliminar l'autoritat marital, la potestat paterna o la llicència del marit.

LLEI 1/1962 de 14 d'abril, sobre Règim Laboral d'ajuda familiar⁶⁷

Es va dictar aquesta llei a l'ordre laboral, amb la intenció d'establir un sentit protector de la família per part de la sobirania estatal. Es tractava del Plus de cargues familiars, que era una agregació del salari que es concedia en base a les obligacions familiars del treballador i no en base al treball realitzat.

L'article primer d'aquesta llei deia el següent: *“El Régimen Laboral de Ayuda Familiar, regulado por las presentes normas, tiene por objeto conceder a los trabajadores incluidos en la Ley un sistema de ayudas económicas en atención a sus obligaciones familiares”*.

A l'article quatre, especificava quines eren les prestacions:

1. *Subsidio Familiar a los trabajadores en el que se integran la actual prestación de este nombre i Plus Familiar.*
2. *Subsidio Familiar a viudas y huérfanos*
3. *Premios de nupcialidad*
4. *Premios de natalidad*
5. *Premios extraordinarios de natalidad*
6. *Prestaciones por maternidad*
7. *Prestaciones de escolaridad*

⁶⁷ Llei 1/1962 de 14 d'abril, sobre Règim Laboral d'Ajuda Familiar. *Boletín Oficial del Estado*, 16 d'abril de 1962. Núm. 91. Pàg. 5088

El finançament d'aquest Règim d'Ajuda familiar es realitzava amb càrrec d'una aportació de cada Empresa, una participació en els ingressos per la quota de les Assegurances Socials Unificades, la aportació del Fons de Protecció al Treball i els ingressos existents derivats dels anteriors sistemes de Subsidi familiar o Plus familiar (regulat a l'article vuit).

Aquesta llei va tenir una escassa vigència, però va ser una norma que va acabar amb la protecció de la família dins de la tècnica de les Assegurances Socials amb un interès de sistematització i que mostrava un intent d'agrupar totes les prestacions de protecció a la família en una única assegurança d'Ajuda familiar.⁶⁸

REFORMA Codi Civil. Llei de 2 de maig de 1975⁶⁹

Aquesta reforma va ser la més significativa fins al moment, ja que s'apreciava una clara evolució cap a la igualtat. Establia una modificació de determinats articles del Codi Civil i del Codi de Comerç sobre la situació jurídica de la dona casada i els drets i deures dels cònjuges.

Durant els últims anys van aparèixer necessitats urgents sobre la situació jurídica de la dona casada. Tenia moltes limitacions a l'hora d'obrar, que si uns anys enrere tenia alguna explicació, en aquell moment la perdia completament. La societat havia anat evolucionant, per tant es creia convenient una revisió del dret de família.

Era important reconèixer a la dona en un àmbit de llibertat i de capacitat d'obrar en l'ordre jurídic, ja que es creia que era inherent a la dignitat de la persona.

Pel que fa a la matèria de la nacionalitat de la dona casada, el Codi Civil aplicava el

⁶⁸ BUENAGA CEBALLOS, Oscar. *La familia y la Seguridad Social*. Ed. Dykinson S.L, Madrid, 2014. Pàg. 120

⁶⁹ Llei 14/1975 de 2 de maig, sobre la reforma de determinats articles del Codi Civil i del Codi de Comerç sobre la situació jurídica de la dona casada i els drets i deures dels cònjuges. *Boletín Oficial del Estado*, de 5 de maig de 1975. Núm. 107. Pàg. 9413 a 9419

principi d'unitat de la família, on la dona que contreia matrimoni adquiria la nacionalitat del marit, exceptuant si l'Ordre jurídic d'aquest se la negava. Si el marit canviava de nacionalitat, la dona havia de seguir la seva nacionalitat. Es considerava que en aquell moment no existia cap raó suficient per a que en una mateixa família no existissin diferents nacionalitats, ja que s'havien alterat moltes premisses fins al moment.

Per tant, es va suprimir la pèrdua automàtica de la nacionalitat, amb el criteri de que el matrimoni no incidia per si sol i de manera automàtica en l'adquisició, pèrdua o recuperació de la nacionalitat espanyola.

Pel que fa al règim jurídic de la capacitat d'obrar de la dona casada, s'havia de fer una reforma a certs articles ja que s'imposava la necessitat de la llicència marital pels actes i contractes de la dona.

Es va suprimir la fórmula discriminatòria de la protecció com atribut del marit i l'obediència com obligació de la dona, i es va incorporar una absoluta reciprocitat en que el marit i la dona han de protegir-se mútuament.

Per tant, la base essencial del nou ordenament era que el matrimoni no tenia sentit restrictiu respecte a la capacitat d'obrar dels cònjuges.

Es va suprimir l'article referent a l'autoritat marital i el que incapacitava a la dona casada per a ser tutor o protutor. També va ser eliminada la llicència marital.

La reforma també va afectar a la modificació del règim econòmic-matrimonial per voluntat d'ambdós cònjuges. Anteriorment, existia la idea de que a través dels pactes pos-nupcials pogués algun cònjuge, normalment la dona, quedar sotmès a l'altra, sense poder-se manifestar en plena llibertat. Per tant, hi va haver una modificació en el règim econòmic anterior, on els cònjuges podien actuar en comú i s'exigia una protecció dels interessos generals i de tercers.

Pel que fa al règim dels béns parafernals, es va establir que la dona podia disposar per sí sola d'aquests béns.

També es va reformar la capacitat jurídica de la dona casada en les normes del Codi de Comerç, amb el mateix criteri que es van modificar les normes del Codi civil.

Per tant, el Codi civil va patir una gran modificació pel que fa a la condició jurídica de la dona casada, establint una evolució cap a la igualtat de sexes. Tot i així, van quedar encara alguns temes per resoldre sobre la estricta igualtat de sexes, que no es van solucionar fins uns anys més tard.

3.3. Mesures de política educativa

ORDRE de 1 de maig de 1939 suprimint la coeducació en els Grups escolars de Madrid i creant per als mateixos places de Directores i Directors.⁷⁰

La present Ordre pretenia modificar l'organització d'alguns grups escolars, ja que hi havia implantat el sistema pedagògic de coeducació republicà, i es creia que era contrari als principis religiosos del Moviment Nacional, i que per tant, era d'urgent supressió per antipedagògic i antieducatiu per a l'educació dels nens i les nenes.

Es va suprimir aquesta coeducació i al seu lloc es va implantar l'organització escolar amb separació de sexes, establint en els centres de nens un Director, i en els centres de nenes una Directora.

Aquesta norma contenia un caràcter tradicionalista i religiós propi del Nou Estat.

⁷⁰ Ordre de 1 de maig de 1939 suprimint la coeducació en els Grups escolars de Madrid i creant per als mateixos places de Directores i Directors. *Boletín Oficial del Estado*, de 6 de maig de 1939. Núm. 126. Pàg. 2472

LLEI de 17 de juliol de 1945 sobre l'Educació Primària.⁷¹

Aquesta llei pretenia modificar la legislació republicana sobre les escoles, ja que deia que havien tret el sentit cristià de l'educació, i que l'escola havia patit una etapa d'influències materialistes, on la imatge de Crist havia estat prohibida a les aules. Per tant, el Moviment Nacional pretenia restaurar tota l'educació, i més concretament l'educació primària i la formació catòlica de la joventut.

Volien que la missió de l'escola fos unificar la consciència dels espanyols en el servei de la Pàtria i promulgar el prestigi espiritual del Magisteri.

La nova llei invocava el principi religiós com el primer i més fonamental, i que per tant l'escola espanyola havia de ser catòlica.

Es reconeixia a l'Església el dret i la potestat junt amb l'Estat, de la fundació d'Escoles de qualsevol grau amb caràcter de públiques. També remarcava que l'escola a la nostra Pàtria havia de ser espanyola i d'assistència obligatòria.

Per tant, es seguia amb la línia tradicionalista de l'Estat, i on existia una clara influència de l'Església en l'educació.

⁷¹ Llei de 17 de juliol de 1945 sobre Educació Primària. *Boletín Oficial del Estado*, 18 de juliol de 1945. Núm. 199. Pàg. 385

4. INICI DEL FEMINISME A ESPANYA

4.1. La dona en el tardofranquisme

Tan Scanlon a “Orígenes y evolución del movimiento feminista contemporaneo”, com Folguera a “El feminismo en España: dos siglos de historia” situen l’origen del feminisme al nostre estat a la dècada de 1965 a 1975, al que, segons alguns historiadors es coneix com tardofranquisme, quan es comencen a experimentar diversos canvis socials que produeixen un desenvolupament accelerat que es contraposa directament a la ideología del règim.⁷²

Durant aquesta dècada, Espanya va viure un procés de modernització industrial i capitalista que, deixà enrera l’esquema social i productiu preexistent que es fonamentava en l’agricultura. Aquest clima laboral va resultar l’escenari idoni per a que les dones poguéssin empoderar-se laboralment, i fer-se, econòmicament, independents. De 1963 a 1970, Espanya va ser un dels països capdavaners en creixement industrial, tal com s’indica a “*Dinámica y desarrollo industrial de las regiones españolas*” de Salcedo J., i A. Miguel, més de quatre milions de persones van abandonar el camp per a emigrar a les grans ciutats, les quals van veure la seva població augmentar ràpidament. Aquests moviments demogràfics van comportar un abandonament de les antigues formes de vida camperola, adoptant nous nexes socials, afectius i productius basats en la família extensa, en la que la ocupació femenina gaudia d’una alta valoració per a la cohesió i la mateixa supervivència del grup.

La filosofia capitalista en la que el valor de l’individu es despren fonamentalment per les relacions laborals del mercat, suposava una devaluació del col·lectiu de dones ja que el treball domèstic resultava d’escàs valor en comparació amb la feina assalariada. Això va comportar una dependència cap a l’home que era l’únic encarregat de portar un salari a la llar. La dura realitat dels salaris i la necessitat d’alimentar a la família van

⁷² LARUMBE, M^aAngeles. *Una inmensa minoría. Influencia y feminismo en la Transición*. Ed. Prensas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza, 2002. Pàg 139

portar a moltes dones a buscar feina fora de casa, contra la voluntat dels seus pares o homes.

A principis de 1960, Espanya aconseguí arribar a una situació de plena ocupació. El règim va necessitar un increment de població laboral i va trobar en la força de treball femenina la solució més barata. Tal com he comentat anteriorment, la promulgació de la Llei sobre Drets Polítics, Professionals i d'Ocupació⁷³ va regular els drets laborals de les treballadores, tot i que com va quedar provat va resultar insuficient. En aquest context es va crear la “*Comisión Nacional de Empleo Femenino*” depenent del Ministeri d'Ocupació, la funció de la qual era estudiar i assessorar a la dona en qüestions referides a l'ocupació. L'oferta laboral per a les dones restava limitada en molts casos pels prejudicis socials dels caps de família, el qual abans de consentir que la seva dona treballés, preferien treballar en més d'un únic lloc.

A més d'aquesta reticència dins del grup familiar, les dones es van trobar amb un empresariat reticent a la contractació femenina si la comparem amb els diferents índex de contractació femenina. A final de 1968, Espanya comptava amb un 23.8% de població activa femenina en relació amb la població activa total. Per sota d'aquest percentatge només es trobava Portugal, amb un 20.8%, mentre que l'índex més alt corresponia a la URSS amb un 48.5%.⁷⁴ Dos anys més tard, segons l'*Informe Foessa* 1970, més de 8 milions i mig de les dones, el 49.8% de la població femenina total, es dedicava a les feines de la llar i el 80% de les dones amb títol superior romanien inactives.⁷⁵

Aquesta absència de la dona al món laboral s'explica des d'un punt de vista merament psicosocial, on era motiu d'orgull masculista el fet que la dona o la filla no treballés, ni tingués formació superior perquè creien que no ho necessitaven. Les dones formades acadèmicament s'especialitzaven en disciplines que socialment se li havien assignat com ara assistència social, puericultura i treballs ancilars. Moltes, malgrat tenir un títol habilitador per a l'ofici, no van arribar a exercir mai. Aquesta situació es veia

73 Llei 56/1961, de 22 de juliol sobre drets polítics professionals i de treball de la dona. *Boletín Oficial del Estado*, 24 de juliol de 1961. Núm. 175. Pàg. 11004

74 PEÑA, Mª Pilar de la. *La condición jurídica y social de la mujer*. Ed. Edicusa, Madrid, 1974.

75 LARUMBE, Mª Angeles, opus cit., pàg 141

empitjorada pel fet que aquelles dones que, malgrat la situació adversa, volguéssin treballar, s'enfrontaven a situacions contractuals molt precàries i insegures.

També com ja hem mencionat en punts anteriors, el paper de la dona a Espanya era fonamentalment el reproductor. La dona no tenia moltes sortides fora del matrimoni, i necessitava el permís del marit per exercir certs drets.

La situació de la dona casada, no es va modificar massa amb el pas dels anys. Als inicis dels anys setanta encara seguia estant condicionada per la vigència d'aquesta figura legal.

La posició de la dona i la projecció de la seva vida pública es caracteritzava per la dependència i la marginació. Es considerava que la dona no era fiable per desenvolupar una sèrie de funcions que no fossin les que tradicionalment se li havien assignat.

A partir dels anys seixanta, setanta i fins la mort de Franco, els sectors progressistes i especialment les feministes van insistir en la necessitat d'una llei de divorci. Aquesta reivindicació es va iniciar ja a la Transició i va ser una de les campanyes més importants del moviment feminista.⁷⁶

4.2. Inici de l'alliberació de la dona

El moviment d'alliberació de la dona a Espanya va ser a causa dels canvis socials i de la influència externa. Les dones van començar a lluitar de nou pels seus drets, tot i tenir en contra la política que es va viure durant els últims anys del franquisme, que ja mostrava una preocupació per la problemàtica de la dona.

El tema de la dona va començar a ser interès en l'àmbit de la investigació acadèmica i en l'assaig de divulgació als anys seixanta. I als anys setanta va augmentar, existia una inquietut editorial, on les dones mostraven una clara consciència política i oposició al règim. Les dones van tenir la necessitat d'associar-se, i es van constituir les primeres associacions legals sota el franquisme, desvinculades de l'Església i de la Secció Femenina.⁷⁷

⁷⁶ LARUMBE, Mª Angeles, opus cit., pàg 146

⁷⁷ Ibídem, pàg 149 i ss.

Es va crear el *Movimiento Democrático de Mujeres (MCM)* l'any 1965, després de diferents reunions clandestines on es parlava sobre la preocupació de la repressió que patien. Va sorgir amb dos idees principals: el feminisme, i la solidaritat davant la repressió. Va ser una organització feminista molt plural. Hi havia dones del Partit Comunista d'Espanya, del Partit Socialista Obrer Espanyol, d'organitzacions cristianes i dones de diverses ideologies sense vinculació a cap partit. Aquest Moviment va promulgar una doble militància i una composició interclassista en l'organització. Volien assolir l'objectiu d'alliberar a la dona i la transformació radical del sistema sense opressions per raó d'edat, classe, raça o religió. Reivindicaven els drets de la dona a la vegada que lluitaven contra la dictadura. La primera acció pública que van realitzar, va ser al 1967, on van presentar al vicepresident del Govern un document titulat “Por los derechos de la mujer española”, acompanyat de 1.518 firmes. En aquest escrit mostraven els obstacles ideològics que impedièn la incorporació i promoció social de les dones. Al 1968, van iniciar la publicació d'un boletí mensual (“La Mujer y la lucha”), i a partir de 1969 el moviment es manifestava per denunciar la situació de les presons i al mateix any es va crear una Comissió de Solidaritat que portaven a terme una sèrie d'iniciatives per aconseguir un comportament solidari recaudant diners, roba i medicaments per a famílies repressaliades.⁷⁸

A principis dels anys setanta, després de diverses distensions internes, una part de la militància va abandonar el moviment. I no va ser fins ja iniciada la Transició, que el propi Partit Comunista va considerar que la funció d'aquest moviment s'havia d'acabar. Hi va haver moltes discrepàncies, i moltes dones van continuar treballant i van desenvolupar un paper important en el conjunt del moviment feminista. El MCM va ser una corrent molt important dins de la lluita feminista durant el tardofranquisme.⁷⁹

L'any 1975 va ser declarat per les Nacions Unides, com l'any internacional de la Dona, i

78 Associació “Mujeres en la Transición Democrática. *Españolas en la transición. De excluidas a protagonistas*. Ed. Biblioteca Nueva, Madrid, 1999. Pàg. 29 i ss.

79 LARUMBE, Mª Angeles, opus cit., pàg 155-156

es van convocar diferents actes i campanyes en tot el món.

Les dones espanyoles, sotmeses encara al règimen dictatorial, van aprofitar aquesta oportunitat per formar grups de debat. Aquests treballs van ser encarregats a la Secció Femenina, però les dones progressistes no volien que aquesta fos la única visió que es tingués de la situació de la dona a Espanya, van treballar per donar a conèixer una altra realitat molt diferent de la que s'intentava mostrar. El mateix any es va realitzar les primeres Jornades sobre l'Alliberació de la Dona.⁸⁰

4.3. El naixement feminista en la Transició

Amb la mort de Francisco Franco, al 20 de novembre de 1975 es va inaugurar una nova etapa a Espanya, coneguda com la Transició.

Durant aquest període, el moviment feminista va desenvolupar una sèrie d'activitats, amb l'objectiu de canviar la situació de la dona en aquell moment. Existia una inestabilitat social i política que va durar fins a l'inici dels anys vuitanta. Això va possibilitar el renaixement i desenvolupament del feminisme.

A partir de l'any 1976 es van multiplicar els grups i associacions de dones per promoure el canvi, que a part de ser necessari era possible.⁸¹

80 LARUMBE, M^aAngeles, opus cit., pàg 157

81 Ibídem, pàg 159 i ss.

7. CONCLUSIONS

Sota la dictadura franquista, les dones van quedar excloses de qualsevol emancipació o igualtat. El nou Estat va implementar una política de repressió, i va imposar una societat patriarcal, on el paper de les dones quedava gairebé abolit.

Des del punt de vista religiós, veiem que el nacionalcatolicisme era una de les bases ideològiques d'aquella època, on l'Església tenia influència tan en la vida privada com en la vida pública. Es van crear formacions que pretenien redefinir la identitat femenina i promulgar el perfil de la “dona ideal” i es creia en el sotmetiment de la dona a l'home i l'existència de la dedicació exclusiva a les tasques d'esposa i mare. Per tant, podem veure que existia una repressió i una privació dels drets de les dones, on les obligaven a seguir el camí que es creia correcte i sempre sota les ordres del seu marit.

Referint-nos al punt de vista familiar, existia la família patriarcal, on el nucli girava entorn el marit, existia una submissió absoluta. En aquesta època, les dones tenien una vida orientada al matrimoni i a la maternitat, és a dir, els objectius a la vida eren casar-se i tenir fills. Dominaven els valors de l'autoritat patriarcal, l'estructura jeràrquica i el treball de caràcter domèstic. Per tant, existia clarament una submissió de la dona a la home, on ella havia de fer-li la vida agradable a ell i cuidar els treballs domèstics i els nens.

Pel que fa al punt de vista del treball, amb l'aparició del capitalisme industrial, el lloc que se li assignava a la dona era a la família com a mantenidora d'aquesta i no al treball. Van existir dones treballadores però una minoria, a més no era el que s'esperava d'elles, ja que el règim franquista va pretendre impedir la presència de les dones en l'esfera pública, en el treball remunerat, en la política i en la cultura. També existia l'autorització marital, on les dones casades necessitaven l'autorització dels seus marits per firmar contractes de treball i per poder gaudir del seu salari. Per tant, veiem que dins del món laboral no eren benvingudes i no es podien valdre per si soles, no podien exercir els seus drets, ja que existia una desigualtat absoluta de gènere.

La situació legal de la dona era inferior i per tant desigual a la de l'home. A l'inici del franquisme es van imposar una sèrie de mesures per eliminar tota la legislació igualitària que existia a la República, on la dona quedava totalment excluida a l'hora d'exercir els seus drets. No va ser a partir dels anys seixanta que es van introduir alguns canvis que pretenien incorporar a la dona al mercat laboral, on es va flexibilitzar alguns aspectes del règim patriarcal ja que es requeria el treball de les dones.

Per tant, veiem com mitjançant lleis, normatives, models educatius i la Secció Femenina, el règim franquista pretenia imposar un model de “dona ideal” totalment sumís i repressiu, on expulsava a les dones de qualsevol activitat en l'àmbit públic i es va establir per llei una ordre patriarcal de domini masculí que regulava la dependència de les dones, i aquestes quedaven sotmeses sota la tutela masculina.

Les dones van lluitar pel moviment democràtic d'oposició a Franco, algunes ho feien activament i altres des del silenci. El moviment d'alliberació de la dona a Espanya va ser a causa dels canvis socials i de la influència externa. Les dones van començar a lluitar pels seus drets, tot i tenir en contra la política que es va viure durant els últims anys del franquisme. Cap als anys setanta, les dones van iniciar reivindicacions de valors democràtics, que van fer possible el ressorgiment del feminisme. No va ser fins l'enterrament de la dictadura al 1975, que es va poder portar a terme un canvi real en la situació en que es trobaven les dones.

8. BIBLIOGRAFIA

Associació “Mujeres en la Transición Democrática. *Españolas en la transición. De excluidas a protagonistas*. Ed. Biblioteca Nueva. Madrid, 1999.

ASTELARRA, Judith. *Veinte años de políticas de igualdad*. Ed. Cátedra, Madrid, 2005.

BUENAGA CEBALLOS, Oscar. *La familia y la Seguridad Social*. Ed. Dykinson S.L., Madrid, 2014.

COTARELO, Ramón. *Memoria del Franquismo*. Ed. Foca, Madrid, 2011.

DI FEBBO, Giuliana. *Resistencia y movimiento de mujeres en España 1936-1976*. Ed. Icaria, Barcelona, 1979.

FONTANA, Josep i VILLARES, Ramón. – DIRECTORES. *Historia de España. La dictadura de Franco (volum 9)* DE RÍQUER, Borja. Ed. Crítica/Marcial Pons, Barcelona/Madrid, 2010.

GALLEGO, MÉNENDEZ, Mª Teresa. *Mujer, Falange y Franquismo*. Ed. Taurus, Madrid, 1983.

GIMÉNEZ CABALLERO, Ernesto. *Los secretos de la Falange*. Ed. Yunque, Barcelona, 1939.

GRAHAM, H. *Women and Social Change*, en H. Graham i J. Labanyi (eds.), *Spanish Cultural Studies: an Introduction*, Oxford: Oxford UNIVERSITY Press, 1995

JIMENEZ, C. M, Vicente. *Engrandecimiento de la Patria por las madres españolas*, 1938. Ed. Imprenta Salvador Repeto, Cádiz, 1938.

LARUMBE, Mª Angeles. *Una inmensa minoría. Influencia y feminismo en la Transición*. Ed. Prensas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza, 2002.

MERINO ACEBES, Azucena. *Mujeres y educación durante el Franquismo*. Ed. Creaciones Vincent Gabrielle, Madrid, 2010.

MOLINERO, Carme. *Mujer, franquismo, fascismo. La clausura forzada en un mundo pequeño*, en *Historia Social*, nº30, 1998.

NIELFA CRISTÓBAL, Gloria (editora). *Mujeres y hombres en la España franquista: sociedad, economía, política, cultura*. Ed. Complutense, S. A., Madrid, 2003.

PEMÁN, J. M. *De doce cualidades de la mujer, en Narraciones y Ensayos*, III, Madrid, 1947.

PEÑA, Mª Pilar de la. *La condición jurídica y social de la mujer*. Ed. Edicusa. Madrid, 1974.

PRATS ESTIVILL, José M. (Coord. General). *Historia de España. Segunda Republica y franquismo*. Ed. Instituto Gallach. Barcelona, 1962.

RIAÑO CAMPOS, Pedro. *Formación católica de la joven*. Pía Sociedad de S. Pablo. Bilbao/Madrid, 1943.

RICHMOND, Kathleen. *Las mujeres en el Fascismo: La Sección Femenina de la Falange, 1934-1959*. GIL ARISTU, José Luis (traductor). Ed. Alianza, Madrid, 2004.

VALIENTE FERNÁNDEZ, C. *Políticas públicas de género en perspectiva comparada*, Madrid, 1997.

WEBGRAFIA

ARCANUM DIVINAE SAPIENTIAE, del sumo pontífice, LEÓN XIII, sobre la familia. Carta encíclica:
http://www.santaclaradeestella.es/BIBLIOTECA/ENCICLICAS/ARCANUM_DIVINAE_SAPIENTIAE.htm)

LEGISLACIÓ

Normativa social:

Lleis Fonamentals del Regne de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm 95. Pàg. 5251

Fuero del Trabajo de 9 de març de 1938, modificat per la Llei Orgànica del Estat de 10 de gener de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm 95. Pàg 5255

Ordre del Ministeri d'Organització i Acció Sindical, del 30 de desembre 1938. *Boletín Oficial del Estado*, 31 de desembre. Núm. 183. Pàg. 3219

Decret de 24 de juliol de 1947 sobre la jornada de treball femení. *Boletín Oficial del Estado*, 10 de agosto 1947. Núm. 222. Pàg. 4496

Llei 56/1961, de 22 de juliol sobre drets polítics professionals i de treball de la dona. *Boletín Oficial del Estado*, 24 de juliol de 1961. Núm. 175. Pàg. 11004

Fuero de los españoles de 17 de juliol de 1945, modificat per la Llei Orgànica de l'Estat de 10 de gener de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm. 95. Pàg. 5252

Normativa per la família i la dona:

Fuero del Trabajo de 9 de març de 1938, modificat per la Llei Orgànica del Estat de 10 de gener de 1967. *Boletín Oficial del Estado*, 21 d'abril de 1967. Núm. 95. Pàg. 5255

Decret sobre la condició i nacionalitat de la dona casada de 30 de maig de 1938. *Boletín Oficial del Estado*, 31 de maig de 1938. Núm. 586. Pàg. 7613

Real Decreto de 24 de juliol de 1889 per el que es publica el Codi Civil. *Boletín Oficial del Estado*, de 25 de juliol de 1889. Núm. 206. Tomo III. Pàg. 249

Llei de 23 de setembre de 1939 relativa al Divorci. *Boletín Oficial del Estado*, de 5 d'octubre de 1939. Núm. 278. Pàg. 5574

Llei de 24 de gener de 1941 per la protecció de la natalitat contra l'avortament i la propaganda anticoncepcionista. *Boletín Oficial del Estado*, de 2 de febrer de 1941. Núm. 33. Pàg. 768

Llei autoritzant al Ministre d'aquest Departament per publicar com Llei del Codi Penal reformat, amb l'arrenjament a les Bases establertes en la Llei de 8 de setembre de 1932. *Boletín Oficial del Estado*, de 5 de novembre. Núm. 310. Pàg. 818 a 856

Llei 45/1978 de 7 d'octubre, per la que es modifiquen els articles 416 i 343 bis del Codi Penal. *Boletín Oficial del Estado*, de 11 d'octubre. Núm. 243. Pàg. 23604

Llei de 11 de maig de 1942 per la que es restableix en el Codi Penal el delictes d'adulteri. *Boletín Oficial del Estado*, de 30 de maig de 1942. Núm. 150. Pàg. 3820

Decret-Llei de 3 de març de 1956 sobre l'abolició de centres de tolerància i altres mesures relatives a la prostitució. *Boletín Oficial del Estado*, de 10 de març de 1956. Núm. 70. Pàg. 1611

Codi Civil. Llei per la que es modifiquen determinats articles del mateix. *Boletín Oficial del Estado*, de 25 d'abril de 1958. Núm. 99. Pàg. 730 a 738

Llei 1/1962 de 14 d'abril, sobre Règim Laboral d'Ajuda Familiar. *Boletín Oficial del Estado*, 16 d'abril de 1962. Núm. 91. Pàg. 5088

Llei 14/1975 de 2 de maig, sobre la reforma de determinats articles del Codi Civil i del Codi de Comerç sobre la situació jurídica de la dona casada i els drets i deures dels cònjuges. *Boletín Oficial del Estado*, de 5 de maig de 1975. Núm. 107. Pàg. 9413 a 9419

Normativa educativa:

Ordre de 1 de maig de 1939 suprimint la coeducació en els Grups escolars de Madrid i creant per als mateixos places de Directores i Directors. *Boletín Oficial del Estado*, de 6 de maig de 1939. Núm. 126. Pàg. 2472

Llei de 17 de juliol de 1945 sobre Educació Primària. *Boletín Oficial del Estado*, 18 de juliol de 1945. Núm. 199. Pàg. 385

